

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ЗАГОРОДНЮКА

*Якщо ми хочемо бути цивілізованою нацією,
хочемо будувати свою власну незалежну державу,
то потрібно орієнтуватися, як і весь цивілізований світ,
на якихось духовних велетнів. І один із них Тарас Шевченко.*

В. Загороднюк

У статті розглядаються особливості вирішення шевченківських мотивів у ліричному доробку сучасного українського письменника і науковця Василя Загороднюка. Простежується майстерність автора у художньому відтворенні прикмет Кобзаревого світу, шляхів і варіантів засвоєння його заповітів, ідей, ідеалів нашими сучасниками.

Ключові слова: Шевченкіана, лірика, образ, символ, традиція, інтерпретація.

Василь Степанович Загороднюк є характерним представником сучасного українського літературного загалу. Йому належать поетичні книжки «Пам'яттю прийду» (1990), «Ватерлінія степу» (1992), «Хто гуляє серед ночі?» (1996), «Біль мовчання» (1998), «Пісня цегли» (2003), «Морська абетка» (2005; 2008; 2011; 2012), «І пахне медом їхня хата» (2007), «Поклик євшан-зілля» (2009), «Сиваш» (2011), «Формула Сократа» (2012), «Сміхеня» (2014), «Перемогла любов» (2015), «Молитва плуга» (2015), «Побачення з кам'яною бабою» (2016), «Йду до ХДУ» (2019) тощо. Доробок письменника є предметом дослідження в оглядах, статтях, нарисах, рецензіях В. Гайдамаки, О. Григоркіна, М. Каляки, В. Лубчака,

О. Найдьонова, В. Піддубняка, Н. Попової, О. Шевченко, Т. Щерби та інших літературознавців. Йому присвячені окремі видання: «Прози життя Василя Загороднюка: біобібліографічний покажчик» (Херсон, 2006) [12]; «Душею до людей – крилами до неба» О. Шевченко (Херсон, 2012) [14], в яких детально простежуються віхи життя і творчості митця. У розвідці О. Найдьонова «Філософські аспекти творчості поета Василя Загороднюка» підкреслюється орієнтація письменника на Шевченкові заповіді. Дослідник навіть аплікує ці твердження рядками з Кобзаря: «...Кожен рядок автора вистражданий болем мовчання рідного народу до того «як Україну злії люди присплять лукаві і в огні її окрадену збудять». Поет прагне своїми віршами пробудити земляків до активних дій поки ще не пізно» [8, с.140]. Ряд публікацій про В. Загороднюка запропоновано й автором даної статті [9-11]. Але й досі об'єктом окремого дослідження не ставав шевченкознавчий дискурс у творчості цього письменника. Цю прогалину й покликана заповнити запропонована публікація.

Мета нашої статті – простежити шевченківські мотиви в ліричних творах В. Загороднюка. Дана розвідка продовжує напрямом наших досліджень, означений у виданні «Шевченкова офіра» (2008), де осмислено постать Кобзаря в художній інтерпретації херсонських авторів класичного періоду (Дніпрова Чайка, М. Чернявський) та сучасності (М. Братан, М. Каляка, А. Кичинський тощо).

В. Загороднюк є автором цілої низки літературознавчих досліджень Кобзарєвої тематики: «Шевченківські мотиви у творчості Михайла Стельмаха» (1996), «Шевченків дух і степ широкий» (2014), «Загальні тенденції творчості Т. Шевченка і польська література» (2014), «Могила як сакральне явище у творчості Т. Г. Шевченка» (2014) тощо, які друкувалися в збірниках «З Україною в серці» (1996), «Серед степу широкого...: Шевченкіана Херсонщини» (2014), «Тарас Шевченко: поліфонія акцентів» (2014) та ін. Ця ж проблематика присутня в монографії науковця «Психологізм творчості Михайла Стельмаха» (2002).

Шевченківські мотиви є характерними і традиційними для розмаїтого поетичного доробку В. Загороднюка. Письменник народився і зростав на

Вінниччині, на Поділлі, але значну частину свого життя пов'язав із Херсонщиною, Південною Україною. І твори подільської тематики, і поезії таврійської проблематики у поета тісно переплітаються з питаннями загальнонаціонального та вселюдського масштабу. І часто єднальною ланкою у цих текстах стає постать Т. Шевченка, відгомони його подвижницької діяльності, образний світ доробку Кобзаря. Це твори «...Думки у зошит...», «Збудуємо хату», «І в українській життєплин...», «І стогне тяжко Дніпр широкий...», «Кобзарі», «Майже за Т. Г. Шевченком», «Нам би чуттів та дум Тараса...», «Не можем відповідь знайти...», «Овідій», «При самому шляху шипшина...», «Рефлексії з Т. Шевченка і М. Гоголя», «Ти прости, Україно...», «У моєї долі мрії кучеряві...», «Уже сім'я братається в світлиці...», «Шукаю книгу» тощо.

Уже в дебютній збірці лірики письменника «Пам'яттю прийду», що була опублікована в 1990 році, незадовго до проголошення незалежності України, вловлюються мотиви, пов'язані з великим поетом-пророком. Це насамперед вірш-мініатюра «Кобзарі» (1989), що сприймається як гімн на честь творчого генія українського народу. Автор схиляється у шані перед митцями, що стали совістю нації, свідченням її невмирущості: *«Дивляться зболілими очима / Кобзарі – вогневики душі. / Ходить пам'ять їхніми словами, / Кобзарі – безсмертники святі. / Грають кобзи їхніми серцями, / Кобзарі – надії наших дум. / Сіються легендами між нами / Їхні звуки посічених струн...»* [5, с.8]. Цей колективний образ увібрав у себе і риси народних співців із різних епох, і вогненний дух того, хто назвався в українській і світовій історії Кобзарем Дармограєм. Невипадково В. Загороднюк пізніше вмістить цю мініатюру в ювілейній збірці до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка [13, с.35].

До книжки «Пам'яттю прийду» автор також подав поезію «І стогне тяжко Дніпр широкий...», епіграфом до якої взяв знамениті Кобзареві слова, якими починається його рання балада «Причинна». Рядки ці отримали народнопісенні крила, а образ ревучого Дніпра з часом переріс традиційні рамки яскравої деталі романтичного пейзажу і став символом нездоланності, непокори та бунтівливості, мимоволі проектуючись на широкі народні настрої та визвольні

рухи. У В. Загороднюка цей образ переосмислюється з огляду на радянські реалії, позначені тенденцією до упокорення могутньої ріки через побудову цілого ряду гребель та створення низки рукотворних морів. *«І стогне тяжко Дніпр широкий – / Ревіти – сили вже нема. / Ще хвиля, хоч і невисока, / Кістки козацькі підійма. // І де вже те ревіння тура? / Де страх первісного весла? / Чи то скалічена бандура / Із дна свій голос подала?»* [5, с.37]. Сила Славути приборкана, знецінена, фатально потоплена *«у водосховищній тюрмі»* [5, с.37]. Образ загниваючої річки, на чиєму *«брудному плесі»* плава сухе листя, як *«докори німі»*, проектується на стан суспільства, котре потребує рішучих змін, оновлення й оздоровлення.

Збірка В. Загороднюка *«Ватерлінія степу»* (1992), що вийшла у світ у перші роки української незалежності, теж містить твори Шевченкової тематики. До вірша *«Нам би чуттів та дум Тараса...»* автор узяв як епіграф ліричний рядок із П. Тичини: *«Нам треба голосу Тараса»* [2, с.225]. В. Загороднюк апелює до українських світочів Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка, Лесі Українки, Г. Косинки, М. Хвильового, В. Симоненка, чий могутній дух і колосальна енергетика так потрібні *«в перебудовні ці роки»*. Це запорука успіху на шляху до реального державного і культурно-національного відродження: *«Щоб пісня наша розрослася / Не холосте якесь «ура»* [2, с.225]. У поезії-імпровізації *«...Думки у зошит...»* письменник стверджує: *«Мужність мого народу / Палає словом Кобзаря, / І все пусте у нім згоря»* [2, с.227].

До збірки *«Біль мовчання»* (1998) увійшло ліричне послання *«Ти прости, Україно...»*, в якому ідеться про *«синів слабодухих, / Що зросли у ярмі не своїх орденів»* [1, с.7]. Це вимушені, мимовільні відступники, жертви компартійної пропаганди та суспільної заскорузлості, тотальної боротьби з українським буржуазним націоналізмом. На думку поета, їм треба дати шанс отямитися, схаменутися у дусі Тарасового *«І мертвим, і живим, і ненарожденним...»* задля відродження та згуртування нації: *«Ти прости їх риданням княжни Ярославни / І всім гнівом Шевченка священним прости»* [1, с.7]. Автор вірить у життєспроможність свого народу і перспективність його державотворчої

діяльності: *«Ще окріпнуть твої покалічені діти / Яничарам усім і гулагам назло,
/ Щоб трудом і любов'ю тобі пламеніти, / Щоб знамено твоє жовто-синьо
цвіло»* [1, с.7].

У перші роки ХХІ століття поет В. Загороднюк увійшов насамперед історіософською збіркою «Пісня цегли» (2003). І в ній знову відчутно присутній Т. Шевченко – в алюзіях, ремінісценціях. У вірші «При самому шляху шипшина...» автор співвідносить минувшину і сучасність крізь призму одвічних цінностей та ідеалів. І тут без атрибутики великого Тараса ніяк не обійтись: *«При самому шляху шипшина / Стоїть, неначе сирота. / Чи то вкраїнська Катерина / З рядка Шевченка пророста. // А поруч пруться «Мерседеси». / І дим, і кіпоть навкруги...»* [6, с.23]. Стовпи та обриси кущів і дерев уздовж автостради нагадують ліричному героєві твору постаті ідолів з поганської доби, що адаптуються до новітніх обставин і викликів: *«Ростуть язичницькі боги. // І мріють в образі шипшини / У час космічної доби»* [6, с.23]. Але, здається, все довкілля – і статичне, і рухоме – уражене індіферентністю: *«Їм байдуже до Катерини, / До її горя і біди; А біль шипшини ще і досі / Сирітські змотує літа»* [6, с.23]. Тож у підтексті твору звучать риторичні питання: чи ти, сучасна цинічна людина, чуєш Тарасові болі і тривоги? Чи розумієш себе і свою місію в цьому житті? Чи взагалі замислюєшся над цим?

Вірш В. Загороднюка «У моєї долі мрії кучеряві...» ніби продовжує цей ланцюжок розміркувань та візій у рамках поетової Шевченкіани. Прилучення до світу великого Кобзаря обдаровує можливістю прозріння, пізнання себе і своїх поривань: *«У моєї долі мрії кучеряві, / Як головоломки у календарі, / Які ми з тобою всі вже розгадали / На святій високій Чернечій горі»* [6, с.24].

Мініатюра-імпровізація «Майже за Т. Г. Шевченком» подає замальовку української сучасності з абсурдним відтінком, але й не без оптимізму. Як варіант колишньої совкової «оптимістичної трагедії» на новий лад: *«У нас таке вже повелося, / Сивіє в молодих волосся. / Поети чистять туалети, / А нація ридає – / Апостола чекає»* [6, с.51].

Збірка В. Загороднюка «Поклик євшан-зілля» (2009) відкривається

розділом із красномовною назвою «Живі слова», де вагоме місце належить стансовій мініатюрі Шевченкової тематики «Шукаю книгу». Перша строфа твору підкреслює жагу ліричного героя до справжнього слова: *«Шукаю книгу, наче маму, / Що в потойсвіття відійшла. / Шукаю спрагло пожадану, / Яка б розрадою була»* [7, с.3]. І як відкриття, як раптове прозріння – та це ж Шевченків «Кобзар»! Саме ця книжка дасть відповіді на болючі питання, і порадить, і розрадить: *«Мені весняні вітровії / Її послали – «Кобзаря»* [7, с.3].

Поезія «Не можем відповідь знайти...» залучає до роздумів над майбутнім нації провідних митців українського світу Т. Шевченка, Панаса Мирного, І. Франка, М. Коцюбинського через їх заповіді, викладені в творчості. До кого ж і апелювати, як не до світочів, особливо ж коли *«не можем відповідь знайти, / Куди іти? / Чи до сусідів, чи за океани, / Хто радий буде нами?»* [6, с.10]. Тож серед найбільших національних авторитетів, до чиеї думки прислухається українська спільнота, автор згадує й того, чий *«рве кайдани «Заповіт»* [7, с.10].

Подібне часове черезсмужжя, перегуки епох в особах та ідеях спостерігаються і в диптиху «Повернення Івана Вишенського на Афон», що складається з віршів «Ішов аскет землею України...» та «Уже сім'я братається в світлиці...». Цикл репрезентує тріаду: Іван Вишенський – Тарас Шевченко – Василь Стус. Три мислителі зі складною долею, що навечно вписались у книгу історії України: *«Уже сім'я братається в світлиці. / Шевченко й Стус на покуті сидять. / Аж хочеться до них перехреститься. / Пора... пора... порадоньки спитать. // Ой чом та цвіту нашого по світу / Розносить доля наче в буревій? Чом нашу душу, теплу і відкрити, / В холодний наче змотують сувій?»* [7, с.49].

Вірш В. Загороднюка «Збудуємо хату» (2007) відкривається знаменитим епіграфом із Т. Шевченка *«В своїй хаті – своя правда / І сила, і воля»* та заувагою: *«У 1859-1860 роках Т. Шевченко мав намір збудувати для себе хату. З архітектором Ф. Черненком зробили її проект. Та мрія про «хатиночку у гаї» не здійснилася»* [7, с.19]. Роздуми про Шевченкові сподівання на власне помешкання й родинне щастя переплітаються в творі з Кобзаревим баченням майбутнього України як «своєї хати». *«Чи розучились будувати? / Чи, може, досі*

ще німі? / Не буде для Тараса хати – / Ходити будем у ярмі. // Уже притертому волами / Ще за поетових часів. / І все возитимем Датанів / Під посвист рідних батогів» [7, с.19]. Для ліричного героя поезії видається недопустимим прорахунком ігнорування українцями заповітів і мрій великого співця: *«Не маєм хати для Пророка, / Проблема, начебто земна, / Але яка вона висока, / Либонь вже вищої нема»* [7, с.20]. Адже Т. Шевченко *«не знав тепла оселі. / У душу перлась чужина»*, він вистраждав цю мрію і в житті, і вже в посмертному бутті як батько нації. Вірш завершується пристрасним закликком до українського загалу: *«Збудуймо ж, браття, цю хатину / З чуттям шляхетним і добром, / При ній посадимо калину, / Щоб цілувалася з Дніпром»* [7, с.20].

До 200-ліття від дня народження Т. Шевченка у Херсоні було видано збірник *«Серед степу широкого...: Шевченкіана Херсонщини»* (2014). Серед творів багатьох місцевих авторів до книжки ввійшли й Загороднюкові тексти Кобзарєвої тематики. Вірш *«Рефлексії з Т. Шевченка і М. Гоголя»* (2014) переплітає художні світи двох митців, народжених українською землею і ментальністю. Епіграфом до твору В. Загороднюк узяв рядок із Кобзарєвої поезії-присвяти *«Гоголю»* (1844): *«Ти смієшся, а я плачу...»* [13, с.31]. Як відомо, ці два великих українці не були особисто знайомі, але мали в серцях незмірну любов до рідної землі та біль за її кривди. В епіграфі наголошено лише на контрасті між творчими доробками видатних митців, а в самому Шевченковому тексті, між іншим, підкреслено: *«Ти смієшся, а я плачу, / Великий мій друже»* [15, с.196]. У художніх галактиках двох письменників постають фактично дві різних України: одна святкова, життєрадісна, барвіста, інша сплюндрована, скалічена національною неволею. Твір В. Загороднюка пропонує свій варіант вирішення цього конфлікту бачень і реценцій: *«Чи плачу я, а чи сміюся / Це долі ласка чи удар. / Не знає тато, ні матуся, / Не знає Гоголь, ні Кобзар. // Не зна цариця, ні Вакула. / І, мов ферзя, звільнившись з трат, / Оксана туфельки не взула / Двом геніям задавши пат»* [13, с.31]. Образ гоголівської Оксани, яка *«туфельки не взула»*, підноситься в інтерпретації поета до образу-символу непокороної України. У підтексті Загороднюкового вірша прочитується й натяк на

Шевченкову Оксану, яка за версією поезії «Ми вкупочці колись росли...» буцімто «помандрувала [...] в похід / За москалями та й пропала» [16, с.190]. До речі, цю художню Кобзареву вигадку дехто й донині сприймає за факт і перекручує дійсну біографію Тарасової подруги О. Коваленко. Загороднюків рішенець однозначний: «Я ж їм Оксани не віддам» [13, с.31].

2014-й рік був пам'ятний не лише Шевченковими урочистостями, а й трагічними подіями на Майдані. У В. Загороднюка ці мотиви перехрещуються в поезії «І в український життєплин...» (2014). До твору подано заувагу-проясень: «22 січня 2014 року був убитий двадцятирічний вірменин Сергій Нігоян, який на Майдані Незалежності у Києві читав поему «Кавказ» Тараса Шевченка» [13, с.36]. Ці телекадри облетіли цілий світ, який у захопленні споглядав протистояння на українському Майдані та скорботно схилявся у жалобі під мелодію «Пливе Кача...». У поетичній версії В. Загороднюка відтінюється залюбленість С. Нігояна в життя і в Шевченкове слово: «І в український життєплин / Вірменії хоробрий син, / Принісиш молодість свою, / Сказав Майдану: «Я люблю, / Люблю життя, як Ваш Тарас...» / Йї проникливо читав «Кавказ» [13, с.36]. Послуговуючись прийомом градації, автор передає суспільний резонанс цієї акції як свідчення актуальності Кобзаревих заповітів і в нашій сучасності: «Читав у відсвітах багать, / Читав для юних беркутят, / Читав степам, читав для гір, / Читав щитам наперекір. / Хоч голос тихий та у нім / «Кавказу» чувся дужий грім» [13, с.36]. Стріляючи в С. Нігояна, виконавець злочинних наказів антинародної влади випускав свою лють і на адресу Кобзаря: «...Це дразнило беркутят, / Які уміли вже літати. / І найхижіше з них летить, / Щоб очорнити білий світ. / Воно летить, а він... читав... / І дзьобом в серце... він... упав... / І спалахнуло сонце враз – / На світ увесь звучить «Кавказ» [13, с.36]. Фінальний пуант побудований на асоціації: Шевченків «Кобзар» і сонце.

До збірки «Молитва плуга» (2015) В. Загороднюк умістив поезію-послання «Тарасу, який показав мені схід сонця», що ніби далі розвиває тему, означену в попередньому тексті. Твір адресований синові письменника, а водночас – метафорично – сприймається як ліричне звернення до Шевченкового світу.

Принагідно згадаймо малюнок художника і поета Володимира Різниченка (Велентія), на якому зображено книжку «Кобзар» на тлі проміння сонця, що сходить на світанні. У такому двоплановому ракурсі й вибудовується вірш В. Загороднюка: *«І я відкрив на сонце очі / Свої задумані й сумні, / Мов думи Кобзаря пророчі / Воно збудило у мені. // І так велично і красиво / В моє всвітлялося життя, / І наяву творилось диво / Космічного серцебиття»* [4, с.30].

Остання за часом виходу в світ збірка поезій В. Загороднюка «Йду до ХДУ» (2019) репрезентує вірш «Овідій», у якому автор звертається до промовистої паралелі, порівнюючи долі репресованих митців таких віддалених епох, як античність і ХІХ століття. Обидва світлоносні мислителі простують у нашу сучасність, несучи високі ідеали, загальнолюдські пріоритети: *«Йде Овідій в чорно-білий світ, / Зупинився у біленькій хаті / І чита Шевченків Заповіт»* [3, с.58].

Висновки. Постать Т. Шевченка займає визначальне місце в житті й науковій та літературній діяльності В. Загороднюка. Поетичний доробок митця глибоко перейнятий Кобзаревими мотивами, які широко відлунюють і в його критичних працях. Така постійна й непослабна увага до шевченкознавчого дискурсу у різних видах діяльності обіцяє нові здобутки письменника і науковця у царині сприйняття і популяризації Шевченкових заповітів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Загороднюк В. Біль мовчання: поезії. Херсон: Айлант, 1998. 32 с.
2. Загороднюк В. Ватерлінія степу. *Хвиля: книги в книзі: поезії*. К.: Укр. письменник, 1992. Вип. 1. С. 203-254.
3. Загороднюк В. Йду до ХДУ: поетична збірка. Херсон: ХДУ, 2019. 72 с.
4. Загороднюк В. Молитва плуга: вірші. Херсон: Айлант, 2015. 52 с.
5. Загороднюк В. Пам'яттю прийду: вірші. К.: Молодь, 1990. 48 с.
6. Загороднюк В. Пісня цегли: збірка поезій. Херсон: Айлант, 2003. 56 с.
7. Загороднюк В. Поклик євшан-зілля: поезія. Херсон: Наддніпряночка, 2009. 70 с.
8. Найдьонов О. Філософські аспекти творчості поета Василя Загороднюка. *Етнокультурні процеси на Півдні України в ХІХ-ХХ ст.: зб. наук. праць ІІІ Регіон. наук. конф.* Запоріжжя, 2000. С.139-142.
9. Немченко І. Матеріали до лекції «Поезія Василя Загороднюка». *Печатное слово*. 2007. № 1. С.6-16.
10. Немченко І. Поетичний світ Василя Загороднюка. *Прози життя Василя Загороднюка: біобібліографічний покажчик*. Херсон, 2006. С.4-14.
11. Немченко І. Стильові прикмети поезії Василя Загороднюка. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія:

- Філологічні науки (літературознавство)*. Миколаїв, 2016. С.171-178.
12. Прози життя Василя Загороднюка: біобібліографічний покажчик. Херсон, 2006. 26 с.
 13. Серед степу широкого...: Шевченкіана Херсонщини. Херсон: Гілея, 2014. 192 с.
 14. Шевченко О. Душею до людей – крилами до неба: нарис про життя і творчість Василя Загороднюка. Херсон: Графіка, 2012. 83 с.
 15. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 томах. К.: Наукова думка, 1989. Т.1.528 с.
 16. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 томах. К.: Наукова думка, 1990. Т.2.592 с.

Ivan Nemchenko

SHEVCHENKO'S MOTIFS IN POETRY OF VASYL ZAGORODNUK

The article focuses on the T. Shevchenko's motifs in modern Ukrainian writer and scientist Vasyl Zagorodnuk's lyrics. Author's skill in the artistic representation of the Kobzar's space and ways and versions of mastering of his precepts and ideas and ideals by our contemporaries is investigated.

Key words: Shevchenkiana, lyrics, image, symbol, tradition, interpretation.

Немченко І. Шевченківські мотиви в поезії Василя Загороднюка. «Тарасова Гора: люди і події»: матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 160-річчя повернення Тараса Шевченка в Україну. Канів, 21 травня 2021р. / Упорядник: Л. О. Чорна. Київ: «Панмедія», 2021. С.188-196.